

Nakne knær, syndige klær – en analyse av klesdiskurser blant læstadiansk ungdom

Torjer Olsen

*Artikkelen er en analyse av klesdiskurser blant ungdom i den konservative kristne bevegelsen læstadianisme. Kleskoder og diskursen omkring klær formidler kunnskap om sosiale mekanismer som religiøsitet, autoritet og kjønn. Hovedbudskapet er at kleskoder og klesdiskurs gir klare uttrykk for hvordan kjønn forstås. Å kle seg til kristne samlinger er en form for performativitet. Klær henger sammen med kjønn. Jenters påkledning omtales og påtales i størst grad, og jenter får ansvaret også for guttenes seksualitet. Artikkelen bygger på analysen av læstadianerbladet *Under Vandringsen*, diskusjoner på internettsida *samlinga.net* høsten 2004 og intervjuer gjort i 2005.*

Muslimske jenter med håret tildekket, mannlige sikker med turban, hindumunker med oransje klær og konservative kristne jenter med lange skjørt – alle er eksempler på at klær og religion henger sammen. I religiøse grupper er kleskoder et sammensatt tema, særlig når det gjelder forholdet mellom hva «Gud sier» og hva gruppa som sosial enhet anordner. Kleskoder formidler kunnskap om sosiale mekanismer som religiøsitet, autoritet og kjønn. I denne artikkelen skal jeg undersøke en religiøs retning, læstadianismen, som kan virke eksotisk på mange, til tross for dens skandinaviske røtter og plassering i Norge.

I læstadianismen kan vi finne praksiser og tankeganger som kan minne både om andre kristne bevegelser og om muslimske miljøer. Som en bevegelse med motkulturelle trekk kan den også kaste lys over det norske storsamfunnets tradisjon og praksis. Artikkelen diskuterer forholdet mellom kjønn og klær blant læstadiansk ungdom. Jeg stiller to hovedspørsmål. For det første spør jeg hvordan ungdom uttrykker tilhørighet og opposisjon gjennom klesdrakt. For det andre spør jeg hvordan klær og diskurser om klær bidrar til å

(re)produsere og formidle et kjønnsmonster? Teoretisk vil jeg for en stor del lene meg på diskurs- og performativitetsspektiver. Materialet som ligger til grunn for undersøkelsen, er skapt gjennom internett-studier og feltarbeid. Mine funn vil i artikkelen bli aktualisert og drøfta gjennom referanser til og sideblikk på relevante forskningstemaer som fundamentalisme, ungdom og klær, og ungdom og seksualitet. Det religionsfaglige utgangspunktet er likevel klart.

Læstadianismen

Læstadianismen er en konservativ, kristen lekmannsbevegelse med bakgrunn i vekkelse på 1800-tallet. Bevegelsen har røtter i pietismen og har utmerka seg som kirke- og kulturkritisk. Læstadianismen er i dag langt fra en ensarta bevegelse. Arnestedet for den læstadianske vekkelsen er å finne i den svenske Lappmarken, i et område prega av kulturmøter mellom nordmenn, svensker, finlendere og samer. Navnet «læstadianismen» kommer fra den svensk-samiske presten Lars Levi Læstadius (1800–1861), som er opphavsmannen til vekkelsen.

Den læstadianske vekkelsen er i dag en bevegelse med forgreininger over store deler av verden. Dermed er antallet læstadianere vanskelig å avklare. I Skandinavia finnes tyngdepunktet i Finland, men både Sverige og Norge huser store forsamlinger i størstedelen av de nordligste landsdelene. I Norge er de læstadianske forsamlingene hovedsakelig i Finnmark, Troms og den nordligste delen av Nordland. Antallet norske læstadianere kan anslås til 20 000. Læstadianismen har vært gjennom en rekke splittelser, noe som har gjort at man i dag regner med cirka 20 forskjellige retninger eller fraksjoner. Det er i hovedsak den Tromsø- og Nord-Troms-baserte Lyngen-læstadianismen som ligger til grunn for denne undersøkelsen, noe som først og fremst er grunna i avgrensning. Forskingen på læstadianisme har for en stor del dreid seg om etnisitet eller dogmatikk. Verken «ungdom» eller «kjønn» opptrer ofte sammen med «læstadianisme» i forskningen, annet enn i få artikler.

Materiale og teoretisk perspektiv

I 2003 så en nyvinning i læstadiansk sammenheng dagens lys. På internett kunne man finne ei hjemmeside drevet av ungdomsforsamlingen i Den luthersk-læstadianske menigheten.¹ Hjemmesida fikk navnet *samlinga.net*, et navn stemt fram av medlemmene i ungdomsforsamlingen og med klar referanse til at for-

samlingen, både som gruppe og ritual, kalles «samlinga». På hjemmesidas diskusjonsforum pågår diskusjoner om generelle temaer som for eksempel kvinnes rolle i forsamlingen og mer spesifikke temaer som klær, mote og musikk. Diskusjonen som ligger til grunn for denne analysen, fant sted høsten 2004.

Som del av forskningsprosjektet har jeg gjennomført et feltarbeid med både observasjoner og intervjuer. Sommeren 2004 deltok jeg på to stevner, på Lyngseidet og Skjervøy i Nord-Troms. Stevnene er de viktigste rituelle hendelsene innen læstadianismen. På et stevne er det tre forsamlinger om dagen med til dels lange taler fra predikantene, samt måltidsfelleskap og lange kvelder med sang og prat. Hvert stevne samler mellom 500 og 1 500 mennesker, og det arrangeres mellom fem og ti stevner hver sommer, avhengig av hvilken retning det gjelder.

Jeg har utført åtte intervjuer. Ulike aldersgrupper, kjønn og steder er representert, vel å merke uten at jeg har hatt et primært mål om representativitet. Den primære begrunnelsen for utvalget er å innhente ulike heller enn representative stemmer. Dermed blir spørsmål om makt, autoritet og fortolkningshegemoni relevante. Informanter av ulik alder og ulikt kjønn belyser ulike sider ved dette. Informantene er anonymiserte og opptrer med fingerte navn.

Artikkelen baserer seg på perspektiver og premisser fra diskursanalyse. Sjøl om jeg ikke gjennomfører en regelrett diskursanalyse, vil begreper og tanke sett derfra gjennomsyre artikkelen. Diskurser vil i det følgende være forstått som (sam)tale og språk om bestemte tema og/eller tilhørende bestemte sosiale sammenhenger. De mest framtrepende aspektene ved diskursanalyse, slik jeg anvender den her, er *sosialkonstruktivisme* (sosiale størrelser og kategorier er ikke evige, men sosialt skapt), *kritisk analyse* (ingen utsagn blir tatt for gitt), *flerstemmighet* (et samfunn, en religion, en religiøs gruppering eller et kilde-materiale snakker alltid med flere stemmer), og *makt og hegemoni* (diskurser preges alltid av *monologisering* som drar meningsproduksjonen i bestemte retninger) (Olsen 2006:55). Læstadiansk ungdoms klesdiskurs vil slik sett være både hva som sies om klær, hvordan det sies, hvem som snakker, i hvilke sammenhenger det snakkes, samt en refleksjon og en konstruksjon av en virkelighet. Når klesdiskursen ser ut til å være ulik for jenter og gutter, blir dette behandla som en ordning skapt i en bestemt sosial sammenheng. Ordningen kan bety og innebære ulike ting for ulike mennesker, men det vil i regelen være makt i virksomhet når det gjelder hva som er tradisjon og norm.

Perspektivene fra diskursanalyse ligger også til grunn for forståelsen av kjønn. Slik sett forstår jeg kjønn som noe man *blir* og *gjør* mer enn noe man *er*. Kjønnforskeren Robert W. Connell peker på at kjønn er praksis og struktur knytta til sosiale relasjoner (2002:10). Denne betoningen av prak-

sis kommuniserer godt med mitt materiale. Å kle seg er en kjønna handling. Klær er kjønnsmarkører. For kjønnsforskeren Judith Butler er begreper som performativitet og strategi viktige. Butler har i særlig grad stilt spørsmål ved hvordan kjønn for en stor del presenteres i statiske dikotomiske systemer av kvinner/menn og heteroseksualitet/homoseksualitet. I følge Butler trenger heteroseksualiteten homoseksualitet som avvikskategori for å framstå som naturlig og normal (Butler 2007:192; Bondevik og Rustad 2006:58).

Den tradisjonelle kleskoden: Andektig og verdig, i ærbarhet og med måtehold

Påkledning er i de fleste grupper en måte å uttrykke identitet på. Dette kan gjøres gjennom en generell tendens til å bruke spesielle klær, farger eller stoffer. I religiøse grupper i vårt samfunn i dag kan man se en form for *rituell* kleskode som er knytta til bestemte tider og steder. I forbindelse med gudstjeneste, forsamling eller andre samlinger i kirka eller forsamlingshuset, trer en bestemt kleskode i kraft. Tid og sted bestemmer hvilke klær som bæres. Det kan like gjerne også fungere motsatt. Ved at bestemte klær bæres, markeres tid og sted. Ved at en bestemt kleskode trer i kraft framtrer tida man er samla som spesiell. I læstadianske sammenhenger er det «samlingene om Ordet» som er det sentrale stedet og den sentrale tida. Det er her den viktigste kleskoden er i virksomhet. Få læstadianske ungdommer skiller seg i særlig grad ut til daglig.

Læstadianernes kleskode er i utgangspunktet basert på to faktorer, som med begreper anvendt innenfor forsamlingen kan kalles *andektighet* og *verdighet*. Begge ordene har vid betydning, men gir en klang av religiøsitet og høytid. «Andektighet» peker på hvordan den enkelte skal forholde seg til Gud og høytid. «Verdighet» peker på hvilken status forsamlingen skal ha. Til grunn for ønsket og normen om å være verdige og andektige ligger et ønske om å skille ut samlinga fra verden. Legg her merke til den dobbelte betydningen både «samlinga» og «verden» har, samt til at de gis betydning gjennom å plasseres i motsetning til hverandre: Betegnelsen «samlinga» omfatter både forsamlingen som gruppe og forsamlingen som ritual. Gjennom å kle seg rett blir både gruppa og forsamlingsritualet verdig og andektig. Betegnelsen «verden» er alt som samlinga ikke er, knytta til både tid, sted og sosial tilhørighet. Verden er både det øvrige samfunnet og stedet for alt som er utenfor kristendommen. Samlinga blir skilt ut eller trer fram fra verden idet deltakerne opptrer verdig og andektig.

Verden regnes blant læstadianerne som en av de kristnes viktigste fiender sammen med djevelen og «kjødet». Og ungdom presenteres som særlig utsatt

for fare. Predikanten Trygve Jørgensen skriver i 1981 om farene ungdom utsettes for i byene, som presenteres som særlig verdslige, og skriver om hybellivet at det er der «Satans trone» er (1981:3). I en slik sammenheng viser det seg at verden forblir en vesentlig faktor for den læstadianske forsamlingen. For hver utvikling som skjer i verden, kan de læstadianske predikantene understreke hvor galt alt er fatt. Teologen Mary Keller skriver at fundamentalistiske bevegelser har en tendens til å reversere verden på denne måten: «But its latter-day readers, prophets and visionaries neither escape nor predict our twisted times. They divine them» (Keller 2006:2). Læstadianerne tilhører denne trenden der verden blir guddommeliggjort, vel å merke med negativt fortegn. Verden blir demonisert. Forsamlingen og fellesskapet i forsamlingen blir motsetningen. Hver enkelt deltaker i samlinga har et ansvar for dette fellesskapet. Bryter man de usynlige grensene, står man i fare for å alminneliggjøre samlinga. Her understrekes skillet mellom den verdifulle samlinga på den ene sida og den alminnelige hverdagen på den andre. Hvilke klær den enkelte har på seg, spiller dermed en rolle. Til samlinga hører visse klær, til hverdagen og verden andre. Den strenge delingen er imidlertid i endring.

Den tradisjonelle påkledningen i en Lyngen-læstadiansk forsamling innebærer i praksis dress for gutter/menn og skjørt og bluse for jenter/kvinner. Cirka halvparten av mennene har slips. Blant særlig de eldre kvinnene er det noen som har håret tildekket av sjal, skaut eller hatt. Her er det variasjon fra forsamling til forsamling. Fra gammelt av har det vært talt sterkt mot all form for forfengeligheit. Smykker, sminke og fancy frisyre har dermed tradisjonelt vært sjeldent å se på læstadianske forsamlinger, men er vanligere i dag. Når man skal pynte seg uten å være forfengelig, pynte seg med nøysomhet, oppstår en gråson mellom pent og nøysomt. I forsamlingen synliggjøres spenningsfelt og gråsoner for en stor del av aldersforskjeller. Det er en viss forskjell på predikantenes og andre eldre menns gammelmodige enkle dresser og mange yngre menns moteriktige dresser. Ikke desto mindre, forskjellene kan også være stor internt blant de yngre. I løpet av de siste 10 år jeg har fulgt forsamlingen, har kleskodene for ungdom gradvis blitt mer hverdagslig eller «casual».

Kleskoden er likevel ikke bare basert på estetiske kriterier. Klærne bidrar også til å skille menn og kvinner fra hverandre. Læstadianernes todelte kleskode er slik sett lite fremmed fra det øvrige samfunnet. I vårt samfunn er klær en av de grunnleggende symbolske ytringene for kjønnsidentitet. Her følger altså den læstadianske forsamlingen det øvrige samfunnet. Dermed må vi gå videre og spørre: Hvilket spillerom finnes for kjønnene?

Trass i at kleskoden er basert på en todeling, er det valgmuligheter innenfor begge sidene. Imidlertid kan valgfriheten se ut til å være større for guttene, og reglene flere for kvinnene. I en brosjyre om læstadianismen utgitt av de førstefødte læstadianerne² i Norge, står det generelt og med referanse til 1. Timoteusbrev i Det nye testamente om hvordan man skal kle seg: «Bibelen viser derfor ikke i detaljer hvordan vi skal kle oss, bare at det til enhver tid skal være enkelt og sømmelig. 'Kvinner skal pynte seg i ærbarhet og med måtehold.' 1.Tim. 2:9 (ikke seksuelt utfordrende)» (Apelthun 1993:28). I dette sitatet er utgangspunktet den generelle kleskoden med kravet om enkelhet og sømmelighet, det fortsetter med hva kvinner skal kle på seg, og ender med at klær henger sammen med seksualitet. Kleskoden og kravene tilspisser seg og peker fram, via kjønn, mot seksualitet.

Følgende observasjon er et utgangspunkt i den videre analysen: Alle bruker klær, og det er føringer for hvilke klær man har på. Klær henger videre sammen med kjønn. Når kjønn skal uttrykkes eksplisitt, er det ensbetydende med kvinne. I forlengelsen av spørsmålet om kjønn og kvinne, trekkes linjene til kropp og til seksualitet. Hva betyr dette for kjønnsidentiteten?

Skjørt, sømmelighet og leken med symbolene

Skjørtet står sentralt i læstadianske klesdiskurser. Til tross for at kravene er blitt noe mindre strenge, er det fortsatt nærmest for et påbud å regne at jenter og kvinner skal bære skjørt i forsamling. De aller fleste læstadianske jenter og kvinner bruker fortsatt forholdsvis lange skjørt i forsamlingen. Ikke desto mindre, skjørtet er et klesplagg av meget symbolsk karakter. Det frakter og skaper mening. Kommunikasjonsmessig har det to fordeler: Det er tøyelig i lengde, og det spiller på lag med hud og kropp. Skjørtet bidrar som eksplisitt kvinnelig klesplagg til konstruksjonen av kvinnelighet. Og i diskursen er det ingen hemmelighet at skjørtet er knytta til (hetero)seksualitet, til holdninger om kropp, kjønn og synd.

Norm, opprør og forfengelighet

Å kommunisere med klær handler ikke bare om tilhørighet, opposisjon og verdighet. Det handler for en stor del om framtoning. Idealet om å kle seg pent befinner seg for læstadianerne i enden av en skala der forfengelighet utgjør motpolen. For en stor del er dette et uttrykk for at samlinga ikke bare er et religiøst treffpunkt. Samlinga er en *sjekkearena* som er av stor betyd-

ning. Gutter og jenter treffer hverandre, band knyttes, og ekteskap inngås. Dermed er det å pynte seg og vise treffsikkerhet hva angår mote ikke bare en måte å vise andakt og respekt på for læstadianerne. Kanskje vel så viktig er å kommunisere til det motsatte kjønn. I den grad kleskodene blant læstadianerne er knytta til seksuell orientering, er det alltid i heterofil retning. Homoseksualiteten er godt skjult.³

Uansett hvilke valg den læstadianske ungdommen gjør knytta til klær og kleskoder, er det praksiser som kommuniserer kjønn. Man viser fram hvem man er, man framstår, man skaper hvem man er. Forsamlingene er steder der identitet og ideer skapes eller konstrueres, for eksempel gjennom kjønna handlinger som å kle seg. Når begrepet performativitet er anvendelig, henger det sammen med den doble betydningsmuligheten som ligger i Butlers bruk av begrepet. Å gjøre kjønn er ikke enkelt og uten konsekvenser: «We regularly punish those who fail to do their gender right» (Butler 2007:190). Dermed gir en arena som den læstadianske forsamlingen en ypperlig lokalitet for kjønna performativiteter, samt for å sanksjonere dem som kler seg galt, som «gjør kjønn» feil. Når jenter oppfattes som å ha skyld for å bli voldtatt om de går utfordrende kledd, er det et eksempel på en kjønnsbestemt straff. Et annet eksempel på hvordan kjønna performativitet har et straffemessig aspekt, er den ungdomsskolegutten som i en filosofistund i klassen slo fast at gutter med sminke er «en skam for kjønn» og at de står i fare for å bli mobba (Sempler 2007:32–35).

Informanten Berit er i begynnelsen av 20-åra, er vokst opp i en læstadiansk familie, har gått i forsamling hele livet bortsett fra et par år da hun gikk på videregående, og er i læstadiansk sammenheng å anse som ganske radikal. Hun er aktiv, men har ingen offentlige roller. Hun diskuterer klær og opprør. Dette kom opp da jeg spurte henne om en diskusjon som hadde vært på *samlinga.net*. Her blei det i forkant av Tromsø-stevnet i 2004 i en lakonisk tone ønska «velkommen til moteshow på Tromsø-stevnet». Berit kommenterer spørsmålet om jenter med korte skjørt på følgende vis:

Berit: Det har vært en debatt om at man kler seg usømmelig, altså med for korte skjørt og for dype utringninger. Jeg tror det er et opprør, fordi hva har klærne å si for Gud? Når du kommer til kirka, så kommer du for å høre Guds ord. [...] Men jeg tror det er et opprør, spesielt blant unge jenter i 14–19-årsalderen, som kler seg, som sminker seg, kler seg og virkelig skal frike ut. Sammenlikna med det Fjellheim-miljøet [ungdomsmiljøet til Norsk Luthersk Misjonsforbund, forf. anm.], så tør de nesten ikke komme til oss fordi det er et sånt moteshow på gang.

T: Du sier at det er et opprør. Hva er det de gjør opprør mot, tror du?

Berit: De gjør opprør mot, eller jeg skal ikke si at det er det, men jeg analyserer det sånn. Fordi man har så mange regler å forholde seg til når man vokser opp. Jeg husker bare fra min egen barndom at jeg skjønte ikke disse reglene. Hvorfor fikk man ikke lov til å spille kort? Hvorfor måtte man ha på seg skjørt og hvorfor måtte det være langt? Det er jo ingenting som fører meg nærmere Guds rike. Det er jo det som jeg mener hele tida må være fokuset. Hvordan kan jeg, med hele mitt liv, komme nærmere Guds rike? Og da spiller det jo ingen rolle hva jeg har på meg når jeg går i kirka. Og det er akkurat dette, jeg vet ikke om det er ubevisst eller bevisst, jeg tror det er helt ubevisst, men at folk skal vise at, fordi det å være læstadianer bringer med seg mye forutinntatte holdninger, så skal man når man er på skolen eller på jobb eller i livet sitt, vise at man er faktisk sånn som alle andre. Så kommer man i kirka og skal vise det enda mer, «bare ikke kom å tro at dere kan bestemme over meg».

Hun peker her på tilstedeværelsen av et bestemt sett av regler for handling og klær, og at disse reglene var vanskelige å skjønne da hun var yngre. Dermed kan det oppstå et behov for jentene til å vise at menigheten ikke kan bestemme over dem. Slik sett blir det korte skjørtet et eksplisitt opprør mot det som oppleves som menighetens sosiale kontroll. For denne informanten er det av stor betydning å skille mellom hva hun opplever som Guds vilje og menighetens vilje, samt mellom opprøret mot Gud og opprøret mot menigheten. I tankegangen som Berit trekker fram, hever hun seg over menighetens krav i første instans, mens hun velger å følge dem for å vise respekt.

Skjørtet er som klesplagg eksklusivt knytta til jenter og kvinner, og viser tydelig de sanksjonene som kan følge med om det bæres galt. Når Berit peker på reglene hun måtte lære seg, impliserer det et system av påbud og sanksjoner. Å lære seg dette systemet, å sosialiseres inn i forsamlingen, er å lære seg hvordan å opptre som jente og kvinne. Jentene tar på seg straffen når de velger skjørt som i følge forsamlingens regler er for korte og utringninger som er for dype.

Ideen om de korte skjørtene som et opprør mot menigheten nevnes av flere av mine informanter, samt av andre jeg har snakka med mer uformelt. Imidlertid kan man ane en forskjell i hvordan dette opprøret omtales. Kanskje skyldes det at han er langt eldre enn Berit, kanskje har det andre årsaker, men informanten Daniel ser veldig annerledes på opprøret. For Daniel, som er en mann på rundt 60 med offentlige roller i forsamlingen, er de korte

skjørtene en av flere måter å markere seg på. Han har snakka med ungdom om det:

Daniel: Jeg har sett det der, jeg også, og aner vel at det er samtaler blant noen, og kanskje blant de yngste av ungdommene som skal finne sin plass og måter å markere seg på. Og det går nok igjen fra generasjon til generasjon. Det dukker nok opp i alle generasjoner, hvordan du skal opptre for å bli akseptert eller bli sett. Og det er noe vi har snakka om generelt, at unge ungdommer egentlig er på søken etter normer. Og i slik søken etter normer og grenser så prøver de grensene, og prøver å overskride grensene også. Og får ikke de veiledning da, så kan det gå rett vest og ut på viddene, både med stoffmisbruk og med piercing og misbruk av sitt eget legeme.

For Daniel er opprøret som det korte skjørtet innebærer å anse som et rop om hjelp, et rop om normer og rettledning. De unge jentenes kommunikasjon blir oversatt til et rop om korreks, til et rop om hjelp til å lære seg hva som er det normale. Konsekvensene av denne formen for opprør er ikke små. For disse ungdommene kan det «gå rett vest og ut på viddene». De kan havne utenfor og gjøre det som verst tenkes kan. En slik tankegang er et uttrykk for en forståelse av *sosialt avvik* som å ha konsekvenser som går langt utover det reinte sosiale. Det sosiale avviket blir kobla til det vi kan kalle det *eskatologiske avviket*. Eskatologisk betyr endetidsmessig, og betegner innenfor religioner det som skjer etter denne verden og dette livet. Å gjøre gale sosiale valg kan, hvis ikke rettledningen er god nok, føre deg utenfor forsamlingen eskatologisk sett. Det korte skjørtet blir et første steg, som via stoff og piercing kan føre til fortapelse. Ettersom de unge er særlig utsatte i den farlige verden, er det de som har kortest vei mellom sosialt og eskatologisk avvik.

Skiller du deg ut sosialt i forsamlingen, for eksempel ved å ha et for kort skjørt, sier dette ingenting om troen din. Ikke desto mindre, det er et åpenbart «men» til stede. Forsamlingen kjennetegnes og defineres særlig ved et ønske om å skille seg ut fra samfunnet for øvrig (verden), ved ikke å være lik verden. Å skille seg ut fra forsamlingen sosialt sett betyr dermed å være lik verden. Ettersom verden er under djevelens kontroll, og begge er forsamlingens og den kristnes fiende, vil det sosiale avviket ligge nært opp til å være et eskatologisk avvik. Det korte skjørtet eller det farga håret kan slik sett tolkes som tegn på å være i djevelens fold.

Farene ved å avvike gjennom å kle seg har noen konsekvenser knytta til blikket. Det performative aspektet ved kjønn og klær peker i seg sjøl på at

andre ser det hver enkelt har på seg, og at valget av klær bærer preg av dette. Ungdomsforskeren Hillevi Ganetz peker på hvordan ungdomskulturens, og særlig jentenes, stilproduksjon og klesvalg har preg av å være maskerade. Jentene ikke bare ser seg sjøl, de ser seg sjøl bli sett (Ganetz 1995:78). Slik vil læstadianske jenter se seg sjøl med eget og andres blikk, med trusselen om det eskatologiske avviket over seg.

De tendensene som er å se i dette, peker i litt ulike retninger. Noen spenninger kan vi ane. For det første er det en spenning mellom å kle seg pent og kle seg forfengelig. For det andre er det en spenning mellom forsamlingens krav til hver enkelt om å følge sosiale normer og ønsket om at alle skal komme i forsamling uansett. For det tredje snakker, ikke overraskende, ungdom og voksne ulike språk når korte skjørt skal forklares. Det fjerde skal jeg følge litt opp nå, nemlig hva å kle seg usømmelig eller uanstendig kan bety, samt hvordan dette henger sammen med kjønn.

Å egge kjødet: Sømmelige og usømmelige jenter

Høsten 2004 var det en diskusjon på *samlinga.net* om hvorfor klærne er så viktige i kristen sammenheng. Her kom det fram mange interessante synspunkter. I tillegg til at det å provosere gjennom klesdrakt blei ganske hardt påtalt, pekte flere debattanter på at det er viktig å unnlate å egge gjennom klesdrakten. Heri ligger et meget viktig aspekt. Det før nevnte bibelordet blei eksplisert med at kvinner skal kle seg «ikke seksuelt utfordrende». I det øyeblikket idealet «sømmelig» knyttes til kleskoden, forlattes et fokus kun på sosiale normer og sosial tilhørighet.

Spørsmålet om sømmelighet viste seg i diskusjonen stort sett å handle om hva jenter har på seg. En av guttene som var aktiv i diskusjonen, kan få definere en usømmelig klesdrakt:

*En usømmelig klesdrakt er en klesdrakt som overlater lite (eller mye, alt etter som hvordan man ser på det) til fantasien. Og det er upassende i Guds hus! Alle gutter blir distraheret av en utfordrende kledd jente; det «egger» kjødet. Det er selvfølgelig fint at både gutter og jenter pynter seg når de drar til Guds hus. Men det finnes en grense for klesdrakten, noe som alle i rette alder forstår ... (Gutt, *samlinga.net* 7/10 2004).*

Med denne språkbruken drar han veksler på en læstadiansk og pietistisk tradisjon. Å egge kjødet kan liknes med å trekke «verden» nærmere forsam-

lingen og vekke Satan. Dette innlegget blei imidlertid svart på samme kvelden. Nå var det ei jente som særlig kommenterte det at guttene blir distraherert av jentenes klesdrakt:

Så jentene går egentlig utfordrende kledd? Jeg tror det er en sterk overdrivelse at det er så mange i utfordrende antrekk. Hvis en eller to er representativ for den karakteristikken, er det nok noen som, beklageligvis, ikke klarer å holde konsentrasjonen, og dermed sier at «alle jentene» går kledd alt for usømmelig. Vi jenter har også et ansvar selv, men det er jo påfallende hvis gutter sitter i forsamlingen å stirrer på et kort skjørt som går forbi. (!?) Husk at David lot seg friste av Batsaba. Eller la meg si det annerledes; det er påfallende hvis alt guttene husker etter forsamlingen er alle de korte skjørtene (Jente, samlinga.net 7/10 2004).

Hun tok til orde for en debatt om ansvar. Også guttene må ha og ta ansvar, sa hun. Førstemannen svarte tilbake på dette innlegget. Særlig var det spørsmålet om hvem som sitter med ansvaret som var maktpåliggende å kommentere:

Jeg sier ikke at alle jenter går utfordrende kledd, langt derifra. Kanskje ordet utfordrende ikke var så dekkende. Men poenget er at jenter har et særlig ansvar for hvordan de kler seg. Og man kan gjerne si at man ikke skal la seg friste, men det synes jeg blir en underkjennelse av hvilke sterke krefter som er i sving her. Uten Guds hjelp har vi i hvert fall ingen mulighet å stride mot lyster og begjæringer som er mot Guds vilje. På den annen side er jeg enig i at guttene også må ta seg i akt for ikke å la slike følelser/lyster få overhånd, særlig i Guds hus. Men jeg tror alle gutter kan skrive under på at det ikke alltid er så lett. Til sist er også klesdrakten et uttrykk for respekt. Ikke bare for Gud og det hellige, men også for våre medkristne. Hvis for eksempel de eldre i menigheten blir støtt av vår klesdrakt, skylder vi ikke dem den respekten å kunne kle oss sømmelig ...? Så får vi heller la, det for noen uunngeelige, ungdomsopprøret komme på andre områder ... (Gutt, samlinga.net 9/10 2004).

I denne diskusjonen ser ordet «sømmelig» ut til å være flertydig. Gutten som skriver, sier «vår klesdrakt» når han understreker at de eldre skal slippe å bli støtt av klærne til ungdommen. Imidlertid kobler han spørsmålet om sømmelighet konkret kun til jenter. Begrunnelsen som gis, er at usømmelige

klær kan vekke uønska «lyster og begjæringer». Dermed blir det slik han sier i det siste sitatet, det er jentene som har et særlig ansvar for hvordan de kler seg. Man kan spørre hvorfor dette er jentenes ansvar. Hva med guttene? Denne skribenten tvinges nærmest av retorikken til å ta ansvar. Imidlertid beskrives guttene som fullstendig underlagt de sterke kreftene som er i sving. Sjøl om guttene prøver på at lystene ikke skal få ta overhånd, er det ikke alltid så lett. Guttene er underlagt kjødet, sier han. Dermed må jentene pålegges ansvar, noe som viser et mønster. Her er noe av bakgrunnen for at jentene lever under et strengere regime.

Skjørt og andre klær ser i diskursen ut til å kretse rundt noen spesielle *forankringspunkt*. Forankringspunktene, det vil si et privilegert eller hegemonisk tegn som resten av diskursen ordnes rundt, i denne diskursen kan sies å være synden og faren for å falle i synd. Resten av begrepene ser ut til å kretse rundt synden. Med klærne kan en person føre både seg sjøl og sin neste over i synden. På denne måten konstrueres en form for lenke av ord og begreper som henger sammen med hverandre. Klær, sømmelig, jente, seksualitet, verden, djevelen/ den gamle Adam og kjød blir kollokasjoner som kretser rundt forankringspunktet synden. Konsekvensen blir at kvinner og jenter ligger nærmest det farlige, opptrer oftest sammen med synden, mens gutter og menn fratras ansvar og blir nærmest skyldfrie for de mulige syndige tanker de måtte tenke.

Teologen Åse Røthing, som har forska på ungdom, kjønn og seksualitet, skriver at kristne tenåringsjenter helt klart opplever det som jentenes ansvar å sette grenser. Menn er ikke helt ansvarlige, mens jentene pålegges å kontrollere og neglisjere sine egne drifter i tillegg til å bremse guttenes. På denne måten blir kvinns og jentas seksualitet mindre betydningsfull (Røthing 1998:121). Ideen om at kvinner må passe seg for ikke å vekke farlige lyster, finner vi i store deler av verden. Samfunnsforskeren Myfanwy Franks ser mange av de samme tendensene i sin undersøkelse av kvinner i muslimske og kristne revivalist-bevegelser. Både blant de muslimske og de kristne kvinnene var det mange som pekte på at «[...] women should take responsibility not only for their own sexuality but also for for the sexuality of men» (Franks 2001:155). Dermed er dette en tendens som går langt utover en reint læstadiansk sammenheng. Det er kvinnene som underlegges de strengeste kleskodene, det er kvinnene som ses som å forvalte ikke bare eget kjød, men også mennenes. På denne måten blir følgene ekstra store hvis jenter og kvinner trår feil i spørsmålet om hva de tar på seg i forsamling. Den jenta som tar på seg et (for) kort skjørt, gjør et sosialt avvik som ikke bare kan føre til hennes eget eskatologiske avvik, men også til det eskatologiske avviket til de guttene som kan egges av henne. Jenters kjønna performativitet blir dermed

ilagt større betydning enn guttenes. Og straffen for å gjøre kjønn feil er desto verre. Også sosiologen Brenda Brasher peker på de samme tendensene i en artikkel om amerikansk kristenfundamentalisme. Kjønnsskeivheten som ligger der i utgangspunktet i slike bevegelser beskrives av Brasher som at kvinner omtales som symbolsk kapital som verdensbildet kan uttrykkes gjennom. Sjøl om kjønn i utgangspunktet kun organiserer livet i verden, vil fundamentalister knytte dette til sin «apokalyptiske» tro (Brasher 2006:14–16).

I en læstadiansk sammenheng er det liten tvil om eksistensen av en tilsvarende skeivhet knytta til kjønn. Slik Røthing, Franks og Brasher peker på i sine respektive empiriske sammenhenger, er jentene underlagt kontroll, pålagt ansvar og til dels også sett som symbolsk kapital. Å snakke om sømmelighet gjøres av læstadianerne gjennom referanser til jente- og kvinnekropp og til synd. Ikke desto mindre, en slik tankegang er ikke enerådende. Motstanden uttrykkes blant andre av den ene debattanten på nettsidene. Hun stiller spørsmål ved jentenes ansvar. Imidlertid er det den mer tradisjonelle gutten som er nærmest den rådende tankegangen i forsamlingen. Likevel er det verdt å vise tilstedeværelsen av aktive og handlende jenter som sier seg uenige i den rådende tankegangen.

Når det gjelder det å kle seg inn og ut samtidig, særlig gjennom bruken av korte skjørt, er det en lek med symboler som er en viktig kommunikasjon. De jentene som på denne måten kommuniserer med skjørtene, ser kanskje at det er en form for kommunikasjon som treffer og virker. De følger reglene til et visst punkt, men bryter det på andre. Jeg vil hevde at jenter som bruker skjørt som anses for å være for korte, aktivt gjør dette i en form for lek med symbolene, en lek som er lada med alvor og mening. De kommuniserer brudd og tilhørighet samtidig. Når predikantene og andre menn klager på dem fordi de lokker den svake Adam, er dette nettopp et tegn på at kommunikasjonen har virka. De har nådd fram. I tilfelle er det et vitnesbyrd om at deres praksis er basert på en erkjennelse av hvordan forsamlingen fungerer med regler og sanksjoner.

Å kle seg inn, å kle seg ut, å kle seg til

Flertallet i en sosial gruppe er bærerne og formidlerne av normaliteten. Å *kle seg inn* i den læstadianske forsamlingen er slik sett noe som de aller fleste gjør. De følger normene, kler seg andektig, verdig, pent, i ærbarhet og med måtehold, som normen ser ut til å være i en læstadiansk forsamling. Uttrykk for dette ønsket og denne trangten til å følge normene er å finne blant annet i ideene om ikke å forarge og vise respekt. Når de går i forsamling, skal de vise

respekt for de øvrige, de skal ikke forarge noen, særlig ikke de eldre. Kleskodene gjenskaper for en stor del seg sjøl. Gjennom klær uttrykkes identitet.

Ikke desto mindre, identitet uttrykkes på langt nær bare gjennom å kle seg inn i forsamlingen. De som velger å *kle seg ut* av forsamlingen, uttrykker definitivt også identitet. Går ei læstadiansk jente i forsamling med klær hun vet vil forarge, klær som ikke er andektige, verdige eller pene, uttrykker hun en form for mot-identitet. Vel å merke seg er jo at hun som gjør dette, kommer i forsamling og dermed ikke vil framstå som ikke-læstadianer. Kanskje kan det å komme til forsamling med en brutt kleskode kalles for et slags performativt mot-ritual med forsamlingen som maskerade: Hun ser seg sjøl bli sett med en brutt kleskode, og opptrer dermed på randen av forsamlingen. Det korte skjørtet irriterer og/eller egger. Men hun er der og ikke hjemme.

Vanligere enn å kle seg totalt ut av forsamlingen er å velge en mellomting. Mange ungdommer ser ut til å kle seg på en måte som gjør at de kler seg inn og ut på samme tid. Også dette er et vis å plassere seg, definere seg, og skape en identitet. En gutt som stiller i dress og piercing i nesen, uttrykker «jeg er som dere, men ikke helt». Det samme gjør de jentene som stiller i skjørt, men i skjørt som er godt ovenfor den anbefalte lengden. De har ikke nødvendigvis til hensikt å bryte ut av forsamlingen. Kanskje er det mulig å se det som et ønske om å kunne avvike sosialt uten nødvendigvis å avvike eskatologisk. På samlinga.net skreiv ei jente: «Gud sa aldri at vi måtte ha lange skjørt og tilkneppede bluser når vi gikk til forsamling, og hvis ikke kom vi ikke til himmelen.» Her sier hun at kleskodene ikke kommer fra Gud, men at mange ser ut til å tro det. Hun antyder det skillet som jeg har lansert – mellom det sosiale og det eskatologiske, mellom det «mange» sier og det Gud sier. Om hun dermed velger å bruke korte skjørt og mer eller mindre utilkneppede bluser i forsamlingen, så hevder hun sin rett ved å gjøre det. For det er ikke Gud, men folk i forsamlingen som krever noe annet. En av informantene mine uttrykte at når hun kler seg pent, er det ikke fordi hun må, men fordi hun vet det er forventet av henne. På denne måten ser det ut til at det eksisterer en bevissthet om forskjellen mellom sosiale krav og trosmessige krav. Og det uttrykkes ønsker om muligheten til å kunne skille seg ut sosialt uten å sees på som frafalt.

Flere av informantene mine tar til uttrykk for at de velger denne strategien, om ikke med klær. I deres fortellinger ligger en plassering av dem sjøl som «læstadianere som er litt utenom det vanlige». Trolig er dette en tendens som er forholdsvis ny i en læstadiansk sammenheng, og en tendens som avspeiler det øvrige samfunnet. Å følge noe med hud og hår, fullt og helt, bryter med noen normer i det samfunnet vi lever i, der frihet og individualitet vektlegges for en stor del. Dermed blir det nødvendig å stille spørsmål

samtidig som man er en del av forsamlingen. Tross alt er det heller få av de unge som går ut av forsamlingen. Dette kan ses som en form for individualisering som i følge religions sosiologen James Beckford er en vanlig tendens i religiøse bevegelser i vår tid. Samtidig som medlemmene i bevegelser med sterke kollektiver er og vil være deler av kollektivene, vokser det også fram et behov for de enkelte til å framstå som individer, et behov for at det religiøse fellesskapet skal være et frirom (free space) både for kollektiv og enkeltindivid (Beckford 2003:171–179). Dette gir seg utslag i nye anklager mot og nivåer av forfengelighet, krav om å kunne kle seg hvordan man vil, og jenter som leker med sine symbolmettede klær. Samtidig finner man sterke stemmer som forsvarer den gamle ordningen, og sterke stemmer som advarer mot farlige og usømmelige jenter som vekker kjødet.

Læstadianismen framtrer i liten grad som en bevegelse utenom det vanlige. Læstadiansk ungdom deler erfaringer og mekanismer med mange andre, både i det øvrige samfunnet og i bevegelser som har likhetstrekk med den læstadianske. Det vesentligste likhetstrekket slik det kommer fram i denne artikkelen, er den klare ubalansen som er til stede når det gjelder kjønn. Dermed skjer alle endringer knytta til kjønn innenfor klare rammer. For en stor del er det jentene som pålegges ansvar. Om utfordringene som kommer gjennom endra praksiser og en større tilnærming til verden, vil endre kjønnsordenen i den læstadianske forsamlingen, er mulig, men vanskelig å slå fast.

Avslutning

Jeg har i denne artikkelen undersøkt hvordan læstadiansk ungdom uttrykker identitet og opposisjon gjennom klær. I tillegg spurte jeg hvordan klær og klesdiskurser kan (re)produsere og formidle et kjønnsmonster. At diskurser eller språk skaper virkelighet i like stor grad som omvendt, er vel kjent som sosialkonstruktivistiske sannheter. Klesdiskursen viser seg å ha noen klare uttrykk for hvordan kjønn forstås blant læstadianerne. Kvinner og jenter ser i religiøse sammenhenger ut til å være de mest farlige. De har mest ansvar for hva de har på seg fordi de kan friste menn. Det er nærliggende her å konkludere med at dette er en diskurs som i stor grad bidrar til å skape en virkelighet. Eventuelt kan man si at den gjensker en virkelighet. Noen kategorier som er brukt om mannen, er «den svake Adam» og «det ukontrollerbare kjødet». Begge disse kategoriene bidrar til å naturalisere en sosial ordening gjennom et religiøst språk. Menns natur er rett og slett slik at kvinner må vokte seg sosialt. Den mannlige naturen er slik at jenter og kvinner må pålegges strenge sosiale regler. Kvinner og jenter, på si side, er del av

en kollokasjonslenke der sømmelighet, kjød og seksualitet også dukker opp. Gjentakelsen av slike kategorier gjør at det oppfattes som virkelighet. Kvinner og jenter er farlige, menn og gutter er svake. På denne måten bidrar klesdiskursen til konstruksjonen av mannlighet og kvinnelighet. Dikotomiseringen er sterkt til stede. Klær avspeiler og skaper forskjeller. I analysen viser det seg at disse forskjellene har med makt å gjøre. Når gutter framstilles som svake, er det paradoksalt nok i en sammenheng og et språk som søker å styrke mannens fortsatte overordna stilling. Og det er nok heller den sosiale gruppa enn Gud som forteller hvordan saker og ting er.

Noter

- 1 Den luthersk-læstadianske menigheten er det offisielle navnet på det som gjerne kalles lyngenlæstadianismen eller lyngenretningen. Denne fraksjonen er den eneste særnorske, og har sitt geografiske tyngdepunkt i Tromsø-området og i Nord-Troms.
- 2 De førstefødte har fått sitt navn etter en betegnelse fra Bibelen (Hebr.). Splittelsen mellom de førstefødte og lyngenlæstadianerne skjedde i de første tiåra av 1900-tallet. De kjennetegnes av en organisasjon som styres fra Gällivare i Sverige, og er sammenlikna med lyngenlæstadianere «mer konservative» i den forstand at ytre kjennetegn blir vektlagt sterkere. Geografisk finner vi de førstefødte særlig i Narvik/Ofoten-området, i Øst-Finnmark og i Lofoten.
- 3 Når «det motsatte kjønn» her trekkes fram, er det en refleksjon av heteroseksualitetens normative status blant læstadianerne. At heteroseksualiteten har en normativ status, kommer blant læstadianerne fram på flere måter. Homofili og homoseksuell praksis blir stadig tatt opp og fordømt av predikantene. Og da den unge læstadianske jenta Hildegunn Sofie Olsen blei intervjuva av *Utopia* (studentavisa i Tromsø), sidestilte hun homofili, abort og sex utenfor ekteskapet som onde handlinger som djevelen står bak (www.utopia.no 06.11.2006 15:29). Samtidig er det verdt å merke seg av den heterofile normativiteten ikke er begrensa til konservative religiøse grupper. Den deles av samfunnet for øvrig. Samfunnsforskeren Liv Mette Gulbrandsen skriver om heteroseksualitet som normativ utviklingsretning for jenter, og beskriver hvordan bestemte praksisformer og meningssystemer stilles til disposisjon som kulturelle redskaper for småjenter som er i ferd med å bli unger (Gulbrandsen 2007: 9).

Litteratur

- Apelthun, F. (1993). *Læstadianismen. Av tro til tro*. Fjell: Appel forlag.
- Beckford, J. (2003). *Social Theory and Religion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bondevik, H. og L. Rustad (2006). Humanvitenskapelig kjønnsforskning. I: J. Lorentzen og W. Mühleisen (red.). *Kjønnsforskning. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Brasher, B.E. (2006). The Apocalyptic, Gender and American Christian Fundamentalism. I: B. E. Brasher og L. Quinby (red.). *Gender and apocalyptic desire*. London/Oakville: Equinox.
- Butler, J. (2007 [1990]). *Gender Trouble*. New York/London: Routledge.
- Connell R.W. (2002). *Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Elgvin, L.Ø. (2004). Women and Men in Laestadian Spirituality. I: H.O. Kvist (red.). *Askese und gemeinsames Leben*. Vortrage der sechsten Finnisch-deutschen Theologentagung (Makarios-Symposium) in Turku, Finland 25.–28.9.2003. Åbo: Åbo University Press.
- Franks, M. (2001). *Women and revivalism in the West. Choosing 'Fundamentalism' in a liberal democracy*. Basingstoke: Palgrave.
- Ganetz, H. (1995). The shop, the home and femininity as a masquerade. I: J. Fornäs og B. Bolin (red.). *Youth culture in late modernity*. London: Sage.
- Gulbrandsen, L.M. (2006). Fra småjenter til ungjenter: Heteroseksualitet som normative utviklingsretning. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 30:5–20.
- Jacobsen, C.M. (2004). Negotiating gender: Discourse and practice among young Muslims in Norway. *Tidsskrift for kirke, religion, samfunn*, 14:5–28.
- Jørgensen, T. (1981). Ungdomsforsamlinger, *Under Vandringen* 34:2–3.
- Keller, M. (2006). Ms.Calculating the Apocalypse. I: B.E. Brasher og L. Quinby (red.): *Gender and apocalyptic desire*. London/Oakville: Equinox.
- Olsen, T.A. (2004). Læstadianisme og seksualitet – en pietistisk diskurs i endring. I: J. Børtnes, S.E. Kraft og L. Mikaelsson (red.): *Kampen om kroppen. Kulturanalytiske blikk på kropp, helse, kjønn og seksualitet*. Kristiansand: HøgskoleForlaget.
- Olsen, T.A. (2006). Diskursanalyse i religionsvitenskap.n. I: S.E. Kraft og R.J. Natvig (red.). *Metode i religionsvitenskap*. Oslo: Pax Forlag.
- Røthing, Å. (1998). *Sex, kjønn og kristentro*. Stavanger: Verbum.
- Sempler, J.H. (2007). *Philosophy for Children as conflict transformation? Secondary school students in a philosophical enquiry about gender as conflict. Master thesis in Peace and conflict transformation*. University of Tromsø. Tromsø: Centre for Peace Studies.

Summary

Bare knees, sinful clothing

– an analysis of discourses on clothes among Laestadian youth

Within religious groups, the question of dress codes is a complex one, especially when it comes to what are God's arrangements and what are the social group's arrangements. In any sense, dress codes and the discourse of clothes will express and construct knowledge of social mechanisms as religiosity, authority and gender. This paper presents an analysis of the discourse of clothes and gender among young people in the conservative Protestant Laestadian group. The main message of this paper is that clothes are related to gender in the sense that girls' clothing is addressed and spoken of most directly. Within this discourse, the body, sexuality and decency are important components. Girls are given the responsibility not only for their own sexuality, but also for the boys' sexuality. The paper is based on the analysis of the Laestadian magazine *Under Vandringeren*, discussions on the web page *samlinga.net* and interviews done in 2005.

SKOLE OG MEDIA

Kommunikasjon og pedagogikk

ISBN 978-82-450-0315-4

av Gudmund Gjelsten
og Asbjørn Simonnes

Skolen gir elevene kunnskap, verdier og livstolkning i samsvar med et fastlagt pensum som er lovbestemt. Media sin «parallele skole» er dominert av underholdning og reklame, med verdier og livstolkning etter fritt valg. Hva gjør denne verdidualismen med barna i forhold til deres identitet- og karakterutvikling?

FAGBOKFORLAGET